

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
19 жовтня 2023 року,
протокол № 2.

Перша проректорка, голова методичної
ради університету, кандидатка наук з
державного управління, доцентка

_____ Ірина КОВТУН

19 жовтня 2023 року

М.П.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право
за денною формою навчання

м. Хмельницький
2023

РОЗРОБНИКИ:

Професор кафедри теорії та історії держави
і права, доктор юридичних наук, професор
19 вересня 2023 року

Вікторія ВОВК

В.о. старшого викладача кафедри теорії та
історії держави і права
19 вересня 2023 року

Анна ДАНІЛОВА

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри теорії та історії держави і права
29 вересня 2023 року, протокол № 2.

Завідувач кафедри теорії та історії держави
і права, доктор історичних наук, професор
29 вересня 2023 року

Леонід МІСІНКЕВИЧ

Декан юридичного факультету, кандидат
юридичних наук, доцент
02 жовтня 2023 року

Віктор ЗАХАРЧУК

ЗМІСТ

			Стор.	
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		–	3
	1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	–	3
	1.2.	Лекції	–	5
	1.3.	Семінарські (практичні, лабораторні) заняття	–	9
	1.4.	Самостійна робота студентів	–	24
	1.5.	Індивідуальні завдання	–	33
	1.6.	Підсумковий контроль	–	36
2.	Схема нарахування балів		–	39
3.	Рекомендовані джерела		–	42
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		–	52

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин											
		Денна форма навчання						Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
			лекції	СЗ / ПЗ	лаб. заняття	інд. зав. д.	СРС		лекції	СЗ/ПЗ	лаб. заняття	інд. зав. д.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Предмет теорії держави і права.	12	4	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-
2.	Виникнення держави.	16	4	4	-	-	8	-	-	-	-	-	-
3.	Поняття і сутність держави.	16	4	4	-	-	8	-	-	-	-	-	-
4.	Форма держави.	14	4	4	-	-	6	-	-	-	-	-	-
5.	Механізм та апарат держави.	14	4	4	-	-	6	-	-	-	-	-	-
6.	Суспільство і держава	14	4	4	-	-	8	-	-	-	-	-	-
7.	Право в системі нормативного регулювання.	10	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
8.	Основні концепції праворозуміння.	10	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
9.	Джерела (форми) права.	12	2	2	-	-	8	-	-	-	-	-	-
10.	Правова система: поняття, структура, класифікація.	10	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
11.	Системна характеристика права (система права)	10	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
12.	Норми права та інші соціальні норми	10	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
13.	Тлумачення норм права	12	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
14.	Реалізація норм права. Застосування правових норм	10	2	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
15.	Нормативно-правові акти та їх систематизація	12	2	2	-	-	8	-	-	-	-	-	-

16.	Правове регулювання	14	2	2	-	-	10	-	-	-	-	-	-
17.	Правові відносини (правовідносини)	22	6	6	-	-	10	-	-	-	-	-	-
18.	Правопорядок і правопорушення	14	2	2	-	-	10	-	-	-	-	-	-
19.	Юридична відповідальність і законність	18	4	4	-	-	10	-	-	-	-	-	-
	Усього годин:	240	56	56	-	-	138	-	-	-	-	-	-

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Лекція 1-2. Тема 1. Предмет теорії держави і права	4
1.1.	Предмет теорії держави і права.	
1.2.	Місце теорії держави і права в системі юридичних наук.	
1.3.	Функції теорії держави і права.	
1.4.	Гносеологічні аспекти теорії держави і права.	
1.5.	Методологія теорії держави і права.	
1.6.	Теорія держави і права в системі юридичних наук.	
2.	Лекція 3-4. Тема 2. Виникнення держави	4
2.1.	Соціальне призначення держави.	
2.2.	Влада і норми поведінки в первіснообщинному ладі.	
2.3.	Теорії виникнення держави.	
2.4.	Основні способи державоутворення.	
2.5.	Особливості виникнення держав у різних народів світу.	
3.	Лекція 5-6. Тема 3. Поняття та сутність держави	4
3.1.	Поняття «держава». Основні ознаки держави.	
3.2.	Поняття держави та державної влади, її відмінність від інших суспільних утворень.	
3.3.	Принцип розподілу державної влади.	
3.4.	Законодавча влада сучасної держави. Виконавча влада сучасної держави. Судова влада сучасної держави. Інші гілки державної влади	
3.5.	Держава і суверенітет.	
3.6.	Функції держави.	
3.7.	Типи держав.	
4.	Лекція 7-8. Тема 4. Форма держави	4
4.1.	Форма держави та її структура.	
4.2.	Форма правління та її види.	
4.3.	Форма державного територіального устрою та її види: унітарна держава, федерація, конфедерація. Їх характерні ознаки.	
4.4.	Форма політичного режиму та її види.	
5.	Лекція 9-10. Тема 5. Механізм та апарат держави	4
5.1.	Поняття механізму та апарату держави.	
5.2.	Представницькі органи державної влади.	
5.3.	Місцеві органи державної влади. Представницькі органи в областях, містах, районах України (крім районів в містах), їх компетенція.	

5.4.	Глава держави. Коло повноважень.	
5.5.	Виконавчі органи державної влади. Кабінет Міністрів України. Місцеві органи державної виконавчої влади, їх компетенція. Місцеве самоврядування.	
5.6.	Судові органи. Прокуратура.	
6.	Лекція 11-12. Тема 6. Суспільство і держава	4
6.1.	Співвідношення держави і суспільства.	
6.2.	Демократична держава.	
6.3.	Правова держава.	
6.4.	Соціальна держава.	
6.5.	Сутність і призначення держави: а) держава як елемент політичної системи суспільства; б) держава і громадянське суспільство.	
6.6.	Держава і права людини.	
7.	Лекція 13. Тема 7. Право в системі соціального регулювання	2
7.1.	Поняття і види соціального регулювання.	
7.2.	Поняття і сутність права.	
7.3.	Співвідношення права з іншими соціальними регулятивами.	
7.4.	Історичні типи та види права.	
7.5.	Функції права.	
7.6.	Принципи права.	
8.	Лекція 14. Тема 8. Основні концепції праворозуміння	2
8.1.	Праворозуміння та його типи.	
8.2.	Поняття та загальна характеристика природно-правової концепції права.	
8.3.	Поняття та загальна характеристика позитивно-правової концепції права.	
8.4.	Соціологічна та психологічна концепція право розуміння.	
8.5.	Інтегративна концепція праворозуміння.	
8.6.	Сучасне праворозуміння і основні права людини.	
9.	Лекція 15. Тема 9. Джерела (форми) права	2
9.1.	Поняття джерела (форми) права.	
9.2.	Нормативно-правовий договір.	
9.3.	Нормативно-правовий акт.	
9.4.	Правовий звичай і правовий прецедент.	
9.5.	Інші джерела (форми) права.	
10.	Лекція 16. Тема 10. Правова система: поняття, структура, класифікація	2
10.1.	Поняття та структура правової системи.	
10.2.	Загальна характеристика правових систем сучасності.	
10.3.	Становлення та розвиток правової системи України.	

11.	Лекція 17. Тема 11. Система права і система законодавства	2
11.1. 11.2. 11.3. 11.4. 11.5. 11.6.	Система права та її структурні елементи. Галузевий компонент системи права. Критерії розмежування галузей права. Загальна характеристика основних галузей права України. Інститут права та його різновиди. Система права і система законодавства.	
12.	Лекція 18. Тема 12. Норми права та інші соціальні норми	2
12.1. 12.2. 12.3. 12.4.	Місце норми права в системі соціальних норм. Поняття норми права та її характерні ознаки. Загальна характеристика та структура норми права Види норм права та способи їх викладу.	
13.	Лекція 19. Тема 13. Тлумачення норм права	2
13.1. 13.2. 13.3. 13.4. 13.5. 13.6. 13.7.	Поняття та види тлумачення норм права. Граматичне тлумачення норм права. Систематичне і телеологічне тлумачення правових норм. Історико-політичне тлумачення норм права. Буквальне, обмежене і розширене тлумачення правових норм. Офіційне судове тлумачення норм права. Доктринальне тлумачення правових норм.	
14.	Лекція 20. Тема 14. Реалізація норм права. Застосування правових норм	2
14.1. 14.2. 14.3. 14.4. 14.5. 14.6. 14.7.	Форми реалізації норм права: а) використання норм права; б) виконання норм права; в) дотримання норм права. Застосування норм права як особлива форма реалізації. Основні стадії процесу застосування норм права. Поняття колізії правових норм і шляхи вирішення протиріч. Акти застосування правових норм. Характерні ознаки цих актів. Процесуальні (процедурні) норми. Дія норм права (правових актів) в часі, просторі, по колу осіб. Прогалини в праві (поняття). Аналогія закону. Аналогія права.	
15.	Лекція 21. Тема 15. Нормативно-правові акти та їх систематизація	2
15.1. 15.2. 15.3. 15.4. 15.5. 15.6. 15.7.	Поняття нормативно-правового акту, його особливості, відміна від інших джерел права. Види нормативно-правових актів. Критерії їх класифікації. Закон. Основні правові ознаки закону. Законотворчий процес. Конституція як основний закон. Підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, відомчі і місцеві нормативно-правові акти). Систематизація законодавства і нормативно-правових актів, основні форми систематизації	

16.	Лекція 22. Тема 16. Правове регулювання	2
16.1.	Правове регулювання: поняття та ознаки.	
16.2.	Поняття предмету, методу, способу та типу правового регулювання.	
16.3.	Поняття механізму правового регулювання та його структура.	
16.4.	Ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин.	
17.	Лекція 23-25. Тема 17. Правові відносини (правовідносини)	6
17.1.	Поняття і основні ознаки правових відносин (правовідносин). Структура правовідносин: суб'єкти, зміст, об'єкт.	
17.2.	Загальна характеристика суб'єктів права та їх види. Фізична особа як основний суб'єкт права. Юридична особа. Соціальні спільноти як суб'єкт права. Держави як суб'єкти права.	
17.3.	Поняття правоздатності і дієздатності, правосуб'єктності.	
17.4.	Поняття правового статусу громадян, юридичних осіб. Характерні ознаки правового статусу.	
17.5.	Громадянство.	
17.6.	Юридичні факти.	
17.7.	Суб'єктивне право та юридичний обов'язок.	
18.	Лекція 26. Тема 18. Правопорядок і правопорушення	2
18.1.	Правомірна поведінка і правопорядок.	
18.2.	Поняття і причини правопорушень.	
18.3.	Види правопорушень.	
18.4.	Структура правопорушення.	
19.	Лекція 27-28. Тема 19. Юридична відповідальність і законність	4
19.1.	Поняття юридичної відповідальності.	
19.2.	Ознаки юридичної відповідальності.	
19.3.	Види юридичної відповідальності.	
19.4.	Принципи юридичної відповідальності.	
19.5.	Функції юридичної відповідальності.	
	Усього	56

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1-2

Тема 1. Предмет теорії держави і права

Питання для усного опитування та дискусії

1. Предмет теорії держави і права.
2. Юриспруденція як суспільна наука та її система.
3. Місце теорії держави і права в системі юридичної науки.
4. Об'єкт-предметний простір теорії держави і права.
5. Функціональне навантаження теорії держави і права.
6. Основні характеристики методології юридичної науки.
7. Загальні та загальнонаукові методи юридичної науки.
8. Міждисциплінарні методи юридичної науки.
9. Спеціально-наукові методи юридичної науки.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: юриспруденція, правознавство, теорія держави і права, методологія, методи наукового пізнання, система юридичних наук.

Завданням семінару є з'ясування статусу науки і навчальної дисципліни «Теорія держави і права» в системі юридичних і правових наук. Визначити, що теорія держави і права має фундаментальне значення в системі юридичних наук, оскільки у сучасній юридичній науці на неї покладені важливі завдання з дослідження державно-правової реальності з врахуванням механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, функціонування соціальної і правової державності, що є загальновизнаними візрцями демократії.

Семінарське заняття 3-4

Тема 2. Виникнення держави

Питання для усного опитування та дискусії

1. Основні закономірності виникнення держави в умовах первісного суспільства.
2. Влада і норми поведінки в первіснообщинному ладі.
3. Теорії виникнення держави: а) економічна теорія; б) природно-правова (договірна) теорія; в) органічна теорія; г) теорія насильства; д) психологічна теорія; патріархальна теорія та інші.
4. Основні способи державоутворення.
5. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
6. Соціальне призначення держави.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: держава, суспільство, державотворення, суспільний договір, природний стан, економічна теорія виникнення держави, природно-правова (договірна) теорія виникнення держави, теорія насильства, психологічна теорія виникнення держави, теологічна теорія виникнення держави, патріархальна теорія виникнення держави, теорія інцесту.

Завдання семінару полягає у розкритті чинників, які вплинули на виникнення держави (перехід від привласнювальної до виробничої економіки; три великі розподіли праці тощо). Окрему увагу необхідно приділити розгляду поняття «первісний лад»,

виділивши етапи розвитку, які послідовно призвели до виникнення державно-організованого суспільства. При підготовці до семінарського заняття слід також проаналізувати історичні та політичні чинники, які впливали на створення і розвиток різноманітних теорій походження держави, після чого слід перейти до розкриття суті найпоширеніших теорій походження держави. Необхідно враховувати, що кожна держава розвивається у конкретному суспільстві, у конкретний час і в конкретних історичних, географічних, зовнішніх умовах.

Семінарське заняття 5-6 **Тема 3. Поняття держави**

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття «держава». Ознаки держави: основні, факультативні.
2. Поняття держави та державної влади, її відмінність від інших суспільних утворень.
3. Принцип розподілу державної влади: історія формування та сучасне розуміння.
4. Законодавча влада сучасної держави.
5. Виконавча влада сучасної держави.
6. Судова влада сучасної держави.
7. Інші гілки державної влади
8. Держава і суверенітет. Державний суверенітет: поняття та ознаки. Співвідношення державного, народного та національного суверенітету. Інші види суверенітету.
9. Типи держав та їх класифікація:
 - формаційний та цивілізаційний підходи до типологізації держав;
 - типи держав за рівнем захисту прав і свобод людини;
 - типи держав за способом набуття влади.
10. Поняття та ознаки функцій держави. Форми, методи і механізми реалізації функцій держави.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: держава, ознаки держави, територія, населення, влада, державна влада, цивілізаційний підхід, формаційний підхід, законодавча влада, судова влада, виконавча влада.

Завдання семінару полягає у розкритті сутності і значення держави як політико-правового утворення, її основних ознак. Проаналізувати поняття «влада», розкрити її структурні елементи. Необхідно навести класифікацію влади. залежно від тих або інших критеріїв, виділивши при цьому з усіх видів влад найбільш впливову у суспільному процесі – державну владу. Охарактеризувати два головні методи реалізації влади, а саме переконання та примус. Окремо слід зупинитися на характеристиці поняття суверенітету як однієї з головних ознак держави, розглянувши внутрішній і зовнішній суверенітет, суверенітет народу і його втілення у демократичних державах, національний суверенітет і право нації на самовизначення, суверенітет у федеративній державі. Потрібно розкрити ознаки суверенітету, такі як єдність, неподільність і невідчужуваність. Опрацьовуючи питання типології держав слід дати поняття типу держави, визначити чинники, що впливають на віднесення держав до того чи іншого типу та перейти до розкриття двох найпоширеніших підходів до типології держав (формаційного та цивілізаційного). Аналізуючи названі підходи, необхідно назвати їх прибічників, критерії поділу держав, їх види, а також порівняти ці підходи, визначивши переваги і недоліки кожного з них.

Семінарське заняття 7-8

Тема 4. Форма держави.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Форма держави та її структура.
2. Форма правління та її види: республіка, монархія, змішані форми.
3. Форма державного територіального устрою та її види: унітарна держава, федерація, конфедерація, інші форми державного устрою. Їх характерні ознаки.
4. Міжнародні об'єднання держав: поняття, види та загальна характеристика.
5. Форма політичного режиму та її види: демократичний, авторитарний, тоталітарний, охлократичний.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: форма держави, структура форми держави, форма державного правління, монархія, республіка, абсолютна монархія, конституційна монархія, парламентська монархія, обмежені монархії, необмежені монархії, деспотична монархія, теократична монархія, станово-представницька монархія, дуалістична монархія, парламентська республіка, президентська республіка, капіталістична республіка, буржуазна республіка, феодальна республіка, змішана республіка, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, форма державного режиму, демократичний режим, антидемократичний режим, авторитарний режим, тоталітарний режим, ліберально-демократичний режим, консервативно-демократичний режим, радикально-демократичний режим, виборна монархія, суперпрезидентська республіка, теократична республіка, неklasичні республіки, поліархічна форма правління, джамахірія, аристократична форма правління, олігархічна форма правління, тиранічна форма правління, геронтократична форма правління, співтовариство, співдружність, апарат держави, політичний режим, політична система, суверенітет, уряд, парламент, президент, верховенство права, верховенство закону, міжнародні об'єднання держав.

Завдання семінару полягає у розкритті сутності основних елементів форми держави та їх ґрунтового аналізу. Особливу увагу слід приділити аналізу форми держави, які були запропоновані в різні часи різними дослідниками. Також слід мати на увазі, що під час розгляду форм держави необхідно враховувати їх динамічну мінливість, чутливу реакцію на зміни у соціально-економічній структурі суспільства. Для якісного опрацювання питання форми державного правління необхідно врахувати існування двох основних форм державного правління: монархії та республіки шляхом визначення їх ознак та різновидів. Бажано, щоб студенти могли навести приклади нетипових форм правління, таких як республіканська монархія, монархічна республіка, правління політичної організації, правління колегіального органу, правління політичного лідера, джамархія тощо. Для розкриття теми семінару важливим є розкриття поняття форми державного устрою (особливостей унітарних та федеративних держав, передумов виникнення і розвитку держав певної форми устрою). Також детального опрацювання потребує питання державного (політичного) режиму як елемента форми держави. В залежності від того, які методи здійснення політичної влади запроваджуються і практикуються в державі, можна виділити такі види режимів: демократичний і антидемократичний. Серед демократичних режимів приділити увагу: демократично-ліберальному, демократично-радикальному, демократично-консервативному. До антидемократичного типу в історії держав належали: тоталітарний режим, авторитарний режим, деспотичний, тиранічний, військово-диктаторський, військовополіцейський, режим військової диктатури, расистський, фашистський, мусульмансько-фундаментальний.

Семінарське заняття 9-10

Тема 5. Механізм та апарат держави.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття, загальна характеристика і структура механізму держави.
2. Принципи механізму держави: поняття, види, нормативно-правова регламентація.
3. Державний апарат: поняття та структура. Співвідношення державного апарату та механізму держави.
4. Органи держави як основний елемент механізму держави: поняття, ознаки, класифікація.
5. Поділ влади як принцип організації і діяльності державного апарату.
6. Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої, судової влади та їх функції.
7. Державна служба та її види. Державний службовець, посадова особа.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: механізм держави, апарат держави, державний орган, компетенція, глава держави, законодавча влада, парламент, виконавча влада, уряд, державні адміністрації, судова влада, представницькі органи влади, місцеве самоврядування, державні підприємства, державні установи, принципи організації і діяльності державного апарату, влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, державно-владні відносини, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, принцип суверенітету, принцип законності, принципи виборності, принципи розділення і з'єднання влади, принцип єдиноначальності, принцип колегіальності, принцип ієрархічності, принцип професіоналізму, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, система «стримувань і противаг», парламент, уряд, судочинство, правосуддя, орган законодавчої влади, орган виконавчої влади, орган судової влади, місцеві державні органи, органи місцевого самоврядування, державна служба, державний службовець, посада, посадова особа, безпосередній керівник, керівник державної служби в державному органі, посада державної служби, професійна компетентність, рівнозначна посада, службова дисципліна, цивільна державна служба, мілітаризована (військова, воєнізована) державна служба.

Завдання семінару полягає у розкритті механізму держави як динамічної системи, сукупності елементів, якими є суб'єкти (або державні інститути), що взаємодіють між собою. Слід мати на увазі, що механізм держави є цілісним, єдиним та містить у собі органи і підсистеми, що посідають неоднакове місце у державному механізмі, відіграють неоднакову роль, але всі разом вони повинні діяти злагоджено і без перешкод. Також при розкритті питання про механізм держави слід висвітлити його загальні ознаки та структуру. Ознаки механізму держави надають можливість визначити ключові категорії, без яких існування будь-якого механізму неможливо. Систему комплексного інституту законодавства про механізм Української держави складають декілька груп нормативно-правових актів: 1) Конституція України як Основний Закон; 2) закони; 3) кодифіковані акти галузевого законодавства; 4) підзаконні акти; 5) міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Серед принципів побудови та функціонування механізму Української держави доцільно виділити наступні: 1) демократизм; 2) верховенство права, законність; 3) поділ влади; 4) народовладдя, представництво інтересів громадян у всіх ланках державного апарату; 5) гласність і відкритість; 6) субординація та координація; 7) професіоналізм та компетентність; 8) гуманізм. Перед розглядом поняття державного апарату необхідно акцентувати увагу на ототожненні його з поняттям «механізм держави», оскільки в юридичній літературі трапляється таке ототожнення, де поняття механізму держави ширше за поняття державного апарату за складом і структурою.

Важливим є аналіз співвідношення терміна «державний орган» з термінами «орган держави», «орган державної влади», «державна організація», «державний інститут», «орган публічної влади», «орган місцевого самоврядування». Після цього слід надати детальну класифікацію державних органів за різноманітними ознаками. У межах семінарського заняття важливим є розгляд питання поділу влади як принципу організації і діяльності державного апарату. Необхідним є розгляд становлення принципу поділу влади, що має давню історію. Важливим теоретичним аспектом цієї теми є поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. В рамках відповіді на питання слід надати визначення кожної з гілок державної влади, проаналізувати їх ознаки та розкрити структуру на прикладі Української держави. Необхідно зазначити, що державна служба включає два основні види – цивільну і мілітаризовану (військову і воєнізовану). Служба в державних органах також може бути поділена залежно від гілок влади на службу в органах законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Слід розглянути декілька найбільш важливих класифікацій державних службовців.

Семінарське заняття 11-12 **Тема 6. Суспільство і держава.**

Питання для усного опитування та дискусії

1. Держава та суспільство.
2. Демократична держава.
3. Правова держава. Виникнення та розвиток ідеї правової держави. Юридичні ознаки правової держави.
4. Особливості та ознаки соціальної держави.
5. Держава і громадянське суспільство.
6. Права людини. Покоління прав людини. Взаємозв'язок прав людини і держави.
7. Держава і місцеве самоврядування.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: держава, суспільство, правова держава, демократична держава, демократія, громадянське суспільство, ознаки громадянського суспільства, завдання громадянського суспільства, інституції громадянського суспільства, ринкові професіональні спілки, політична система суспільства, суб'єкти політики, політико-правові інститути, політичні норми, політичні відносини, політичний процес, політичні функції, політичний режим, політична свідомість, політична культура, політична влада, політична діяльність, об'єднання громадян, політична партія, партійна система, громадська організація, корпорація, глобальне громадянство, демократичний режим, ограні державної влади, правове суспільство, народний суверенітет, легітимність влади, профспілка, структура політичної системи, зміст політичної системи, авторитарне політичне суспільство, влада, держава, права людини.

Завдання семінару полягає у розкритті тісного взаємозв'язку між суспільством і державою. При підготовці до семінарського заняття слід звернути увагу на громадянське суспільство як спільноту вільних та рівноправних людей, кожен з яких може бути власником та приймати активну участь в політичному житті суспільства, природу громадянського суспільства, характер і форми його взаємодії з державою, показавши при цьому процес становлення і розвитку громадянського суспільства. Слід проаналізувати різноманіття поглядів на поняття політичної системи суспільства, що існують в юридичній науці та визначити найбільш вдале. Розгляд такого складного питання і явища як політична система слід почати з тлумачення поняття «система». Після цього слід визначити ознаки та перейти до класифікації політичних систем суспільства,

застосовуючи для цього якомога більше критеріїв. Аналіз політичної системи зумовлює розкриття її структури, яка надає змогу зрозуміти, яким чином організоване системне ціле. При розгляді структури і функції політичної системи необхідно зробити аналіз функцій політичної системи, в яких втілюється її сутність та соціальне призначення. Слід зазначити, що у політичній системі суспільства особливе місце посідає політична влада. Вона об'єднує всі складові в систему і від неї залежить компонентна структура політичної системи.

Семінарське заняття 13

Тема 7. Право в системі нормативного регулювання

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття і види соціального регулювання.
2. Поняття і сутність права. Співвідношення права з іншими соціальними регулятивами (мораль, релігія).
3. Право, економіка, політика.
4. Походження права. Етапи розвитку права (кулачне право, звичаєве право, канонічне право, прецедентне право, позитивна або нормативна форма права).
5. Історичні типи права.
6. Функції права: поняття та класифікація.
7. Принципи права. Зміст принципів рівноправності, соціальної справедливості, гуманізму, демократизму, принципів законності і відповідальності за вину.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: право, мораль, релігія, правові норми, релігійні норми, моральні норми, нормативне регулювання, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, нормативність, формальна визначеність права, системність права, загальнообов'язковість права, функції права, гуманістична функція права, ідеологічна функція права, організаторсько-управлінська функція права, виховна функція права, інформаційна функція права, оціночна функція права, гносеологічна функція права, економічна функція права, культурна функція права, комунікативна функція права, регулятивна функція права, регулятивно-статична функція права, регулятивно-динамічна функція права, охоронна функція права, компенсаційна функція права, поновлююча функція права, обмежувальна функція права, загальносоціальна функція права, спеціально-соціальна функція права, орієнтаційна функція права, принцип права, загальносоціальний принцип права, спеціально-соціальний принцип права, загальний принцип права, галузевий принцип права, міжгалузевий принцип права, принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принцип гуманізму, принцип демократизму, принцип законності.

Завдання семінару полягає у розкритті сутності права. Слід врахувати, що питання сутності права (крім своєї наукової значущості) є спірним і неоднозначним, зокрема такі його аспекти як походження, характер і напрями розвитку, а також його роль суспільстві, якісні ознаки тощо. Для кращого засвоєння теми необхідно розкрити положення про право як один із регуляторів суспільних відносин (на основі сучасних концепцій). Також бажано ознайомитися з поглядами на право з позицій нормативного, соціологічного та ціннісного підходів. Особливої уваги заслуговують питання співвідношення права, моралі і релігії як регулятивних механізмів в суспільстві (визначити їх спільні та відмінні риси). Також потрібно розкрити об'єктивний та суб'єктивний зміст права (суб'єктивне право –

міра можливої поведінки особи, а об'єктивне – це сукупність загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки).

Семінарське заняття 14

Тема 8. Основні концепції праворозуміння

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття праворозуміння та його типи.
2. Загальна характеристика природно-правової концепції права.
3. Загальна характеристика позитивно-правової концепції права.
4. Соціологічна та психологічна концепція праворозуміння.
5. Історична школа права: представники, сутність.
6. Реалістична школа права: представники, сутність.
7. Інтегративна концепція праворозуміння.
8. Сучасне праворозуміння та основні права людини.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: право, праворозуміння, суб'єкт праворозуміння, об'єкт праворозуміння, зміст праворозуміння, природничо-правове праворозуміння, юснатуралізм, юридичний позитивізм, нормативізм, соціологічне праворозуміння.

Завдання семінару полягає у розкритті сутності права як соціального явища. При підготовці до заняття слід звернути увагу на той момент, що право як регулятивний механізм може бути порівняне з мораллю і релігією. Також яксраво представлений в соціальному житті зв'язок між правом і політикою, правом та економікою. Право в своєму розвитку проходить низку етапів та представлене різними видами. Для ефективного засвоєння теми слід звернути увагу на те, що функції права є основними напрямками впливу права на людину. Через функції права реалізується соціальне призначення права. Виділяють загальносоціальні та спеціально-юридичні функції права. Під принципами права розуміються це основоположні засади правового регулювання суспільних відносин, які можуть бути закріплені у формальних джерелах права, бути виробленими в юридичній практиці або сформульовані у людській свідомості. Також принципи права виступають своерідною опорою для побудови права; виражають закономірності, сутність і соціальне призначення права. Виділяють загальносоціальні і спеціально-юридичні принципи права.

Семінарське заняття 15

Тема 9. Джерела (форми) права

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття джерела (форми) права.
2. Поняття матеріальних, ідейних, інституційних і формальних джерел права.
3. Правовий звичай.
4. Правовий прецедент
5. Нормативно-правовий акт.
6. Нормативно-правовий договір.
7. Правова доктрина.
8. Інші джерела (форми) права.

9. Джерела права в сучасній Україні.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: матеріальні джерела права, ідейні джерела права, інституційні джерела права, формальні джерела права, правовий звичай, правовий прецедент, нормативний правовий акт, нормативний правовий договір, правова доктрина, релігійний текст, регіонально-континентальні форми права, міжнародні форми права.

Завдання семінару полягає у розкритті поняття та видів джерела права. Слід мати на увазі, що поняття «джерело права» є багатозначним і вживається в чотирьох основних сенсах: матеріальному, ідеальному, пізнавальному сенсі, формальному. Звернути увагу на те, що норми права закріплюються в певних формах, які визнаються державою та суспільством (джерела права). Учасники правових відносин завдяки джерелам права можуть отримувати інформацію про те, яка поведінка відповідає критеріям правомірності, а також мають можливість підтвердити чинність правової норми шляхом посилання на відповідне джерело, в якому її закріплено. право є формально визначеним правилом поведінки, тобто знаходить своє закріплення в рамках певних форм. Тому в межах цієї теми слід детально охарактеризувати кожне із джерел права, враховуючи його генезис. Звернути увагу на сучасний стан поширення та застосування різних форм права в національних правових системах. Проаналізувати основні джерела права в Україні.

Семінарське заняття 16

Тема 10. Правова система: поняття, структура, класифікація

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття та структура правової системи.
2. Критерії класифікації сімей правових сімей.
3. Характеристика правових сімей:
 - континентальна (романо-германська) правова сім'я;
 - англо-саксонська правова сім'я;
 - релігійна правова сім'я;
 - общинно-звичаєва правова сім'я;
 - далекосхідна група;
 - змішані (скандинавська та латино-американська).
4. Становлення та розвиток правової системи України.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: правова система, система права, правова сім'я, галузь права, приватне право, публічне право, матеріальне право, процесуальне право, канонічне християнське право, шаріат, Коран, Сунна, Веди, Тора, Біблія, прецедент, закон, нормативно-правовий акт, звичай, традиція.

Завдання семінару полягає у розкритті особливостей правових сімей сучасності. Необхідно знати критерії, за якими можна класифікувати правові системи у більш широкі утворення – правові сім'ї. Слід мати на увазі, що формування кожної правової сім'ї детерміноване низкою чинників, тому є доцільним охарактеризувати їх детально. Правова картина світу складається із множини функціонуючих національних правових систем, які певним чином взаємопов'язані, взаємозалежні і впливають одна на одну різним чином. В окремих правових системах домінують специфічні риси, хоча між ними спостерігаються

спільні ознаки та риси. Наявність спільних ознак та рис у різних правових системах дозволяє класифікувати їх між собою і поділяти їх в залежності від тих чи інших рис за певними критеріями на певні групи або правові сім'ї. Поняття «правова сім'я» відображає ті особливості правових систем, які є результатом подібності їх конкретно-історичного розвитку. Правові сім'ї утворюють національні правопорядки, які подібні у своїх основних елементах – правовій традиції, системі джерел права, юридичній техніці та правовій інфраструктурі.

Семінарське заняття 17

Тема 11. Система права і система законодавства

Питання для усного опитування та дискусії

1. Ознаки системи права.
2. Поняття публічного і приватного права, матеріального і процесуального права.
3. Структурні елементи системи права (норми права, інститути права, галузі права).
4. Галузевий компонент системи права (галузі і підгалузі права).
5. Критерії розмежування галузей права.
6. Загальна характеристика основних галузей права України.
7. Інститут права, його ознаки та різновиди.
8. Система права і система законодавства.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: норма права, система права, галузь права, підгалузь права, інститут права, субінститут, публічне право, приватне право, матеріальне право, процесуальне право, закон, система законодавства.

Завдання семінару полягає у розкритті поняття і сутності системи права яка є внутрішньою структурою права. Слід звернути увагу на те, що внутрішня структура права складається із взаємопов'язаних структурних елементів (норм, інститутів і галузей права). Також варто звернути увагу на основні риси системи права, якими є: об'єктивна зумовленість, органічна цілісність, єдність і взаємозв'язок правових норм, структурна різноманітність, поєднання динаміки і стабільності. Опорним елементом системи права є галузі права. Заслуговує на увагу і розкриття співвідношення системи права і системи законодавства: поняття «система права» та «система законодавства» є однопорядковими, але при цьому нетотожними, оскільки вони виражають структуру змісту і структуру форми об'єктивного права відповідно, тобто вони характеризують сутність одного явища – права, а співвідносяться між собою як зміст і форма (при цьому існує низка відмінностей між ними).

Семінарське заняття 18

Тема 12. Норми права та їх структура

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття норми права та її характерні ознаки.
2. Структура (елементи) норми права. Поняття гіпотези, диспозиції і санкції.
3. Види та приклади гіпотез.
4. Види та приклади диспозицій.
5. Види та приклади санкцій.

6. Способи викладення елементів правової норми в нормативно-правових актах. Співвідношення правової норми та статті нормативно-правового акту.

7. Види правових норм: Критерії класифікації:

- за предметом правового регулювання (за галузями права);
- за функціями права;
- за характером встановлених в нормах правил поведінки;
- за функціональним призначенням (матеріальні та процесуальні);
- за колом суб'єктів;
- за дією у часі.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: норма права, правило поведінки, гіпотеза, диспозиція, санкція, бланкетний відсилочний та прямий способи викладення елементів правової норми в нормативно-правових актах, уповноважуючі норми, зобов'язуючі норми, забороняючі норми, матеріальні норми, процесуальні норми.

Завдання семінару полягає у розкритті змісту норми права як загальнообов'язкового формально визначеного правила поведінки, що встановлюється чи санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин. Після цього слід перейти до аналізу конкретних ознак норми права, пояснюючи кожен з них на конкретних прикладах. В рамках відповіді на це питання необхідно також визначити чим обумовлена провідна роль норми права в механізмі соціального регулювання. Характеристика системності, загальної обов'язковості, формальної визначеності, забезпеченості владою держави, нормативності та інших ознак досягається поясненням їх внутрішньої суті з відповідними прикладами та порівняннями. Предметом наступного питання є структура норми права. Необхідно, перш за все, висвітлити так звану «класичну структуру норми права», що складається з гіпотези, диспозиції та санкції, дати визначення кожного з цих елементів та їх класифікацію. Після цього бажано розглянути приклади різноманітних норм права, що містять лише два, а подекуди і один елемент з трьох. Слід також визначити взаємозв'язок між структурою норми права та галуззю права, до якої вона відноситься. Особливу увагу необхідно приділити видам правових норм.

Семінарське заняття 19

Тема 13. Тлумачення правових норм

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття та види тлумачення норм права. Поняття інтерпретації і роз'яснення.
2. Граматичне, систематичне, історико-політичне, телеологічне тлумачення правових норм.
3. Буквальне, обмежене і розширене тлумачення правових норм.
4. Офіційне і неофіційне тлумачення норм права.
5. Акти тлумачення норм права.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: тлумачення норм права, об'єкт тлумачення, суб'єкт тлумачення, з'ясування, роз'яснення, тлумачення актів індивідуального правового регулювання, тлумачення актів загального правового регулювання, офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, аутентичне тлумачення, легальне

тлумачення, відомче тлумачення, неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, систематизоване тлумачення, несистематизоване, компетентне тлумачення, буденне тлумачення, тлумачення за обсягом, буквальне тлумачення, розширювальне тлумачення, обмежувальне тлумачення, граматичний спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, логічні перетворення, виведення норм із норм, висновки «a fortiori», висновки із понять, висновки за аналогією, висновки від протилежного, способи тлумачення, види тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічне тлумачення, спеціально-юридичне тлумачення, герменевтичне тлумачення, пізнавальна функція тлумачення, конкретизуюча функція тлумачення, регламентуюча функція тлумачення, право забезпечувальна функція тлумачення, сигналізаційна функція тлумачення, інтерпретаційно-правові акти.

Завдання семінару полягає у розкритті ґрунтовного значення теоретичних положень щодо тлумачення правових норм, оскільки це є однією з необхідних умов правильного з'ясування змісту цих норм, особливо при їх застосуванні або реалізації. Потреба у проведенні роботи по тлумаченню права зумовлена можливими протиріччями між його формою і змістом, тому тлумачення є однією із умов пізнання справжнього змісту юридичних приписів. Тлумачення норм права обумовлено двома факторами: необхідністю і потребами правозастосувальної діяльності державних та інших уповноважених суб'єктів; потребами навчального процесу в юридичних вузах і юридичної науки, що аналізує й узагальнює правові поняття.

Слід мати на увазі, що тлумачення норм права є результатом діяльності органів держави, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян, спрямованої на встановлення змісту норм права, на розкриття вираженої у них волі соціальних сил, що знаходяться при владі.

Семінарське заняття 20

Тема 14. Реалізація норм права. Застосування правових норм

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття реалізації норм права. Форми реалізації норм права:
 - а) використання норм права;
 - б) виконання норм права;
 - в) дотримання норм права;
 - г) затосування норм права.
2. Застосування норм права як особлива форма їх реалізації. Поняття, ознаки, відмінність від інших форм реалізації норм права.
3. Основні стадії процесу застосування норм права. Поняття фактичних обставин справи. Суб'єкти застосування норм права.
4. Поняття колізії правових норм і шляхи їх вирішення.
5. Поняття прогалін в праві. Аналогія закону. Аналогія права.
6. Акти застосування правових норм та їх види. Процесуальні (процедурні) норми.
7. Дія норм права (правових актів) в часі, просторі та по колу осіб.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: реалізація норм права, дотримання норм права, виконання норм права, використання норм права, застосування норм права, фактичні обставини справи, правозастосовчий акт, колізія правових норм, прогаліни в праві,

аналогія закону, аналогія права, процесуальні норми, дія норм права в часі, просторі, по колу осіб, зворотна дія закону, офіційне оприлюднення.

Завдання семінару полягає у розкритті особливостей реалізації норм права як реального, практичного втілення у життя формально-визначених норм завдяки правомірній поведінці суб'єктів права. Слід чітко вирізняти ознаки реалізації норм права: правомірність дій, соціальну корисність дій, процедурний характер дій, вольовий характер дій, забезпеченість державою процесу і результату реалізації права. Реалізація норм права не співпадає з їх застосуванням. Застосування норм права за своїм обсягом є більш об'ємною ланкою в юридичному процесі, аніж реалізація норм, оскільки воно спрямоване на індивідуальне регулювання суспільних відносин та представляє собою опосередковану форму реалізації норм права, яка суттєво і формально відрізняється від безпосередніх форм: виконання, дотримання та використання.

Семінарське заняття 21

Тема 15. Нормативно-правові акти та їх систематизація

Питання для усного опитування та дискусії

1. Правоутворення і правотворчість.
2. Поняття нормативно-правового акту, його особливості, відміна від інших джерел права.
3. Види нормативно-правових актів. Види нормативно-правових актів. Критерії класифікації:
 - за юридичною силою;
 - за змістом;
 - за обсягом і характером дії;
 - за суб'єктами, що їх видали.
4. Закон. Основні правові ознаки закону. Конституція як основний закон.
5. Законотворчий процес.
6. Підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, відомчі і місцеві нормативно-правові акти).
7. Систематизація нормативно-правових актів.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: нормативно-правовий акт, закон, підзаконний акт, кодифікація, консолідація, інкорпорація, облік, результати кодифікації (кодекс, статут, положення, основи законодавства), принципи правотворчості, конституційна правотворчість, законодавча правотворчість, підзаконна правотворчість, акт правотворчості, правотворчий процес, стадія правотворчого процесу, правотворча ініціатива, передпроектна стадія правотворчого процесу, проектна стадія правотворчого процесу, засвідчувальна стадія правотворчого процесу, інформаційна стадія правотворчого процесу, безпосередня правотворчість держави, судова правотворчість.

Завдання семінару полягає у розкритті правотворчості як правової форми діяльності держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), яка пов'язана із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм. Потребується також і аналіз ознак правотворчості, її основних принципів (гуманізму, демократизму, законності, науковості тощо), які покликані забезпечувати досконалість законодавства, відповідність його вимогам часу, врахування в ньому інтересів всіх верств населення. Під час опрацювання теми слід визначити особливості нормативно-правових актів та їх систематизації. Варто звернути увагу на те, що закон як нормативно-правовий

акт має вищу юридичну силу в суспільстві, він приймається відповідним органом або референдумом у відповідності із розробленими процедурами і має такі ознаки: приймається лише уповноваженим суб'єктом, має вищу юридичну силу, порядок видання і прийняття, як правило, регламентується конституцією, врегульовує найбільш важливі суспільні відносини.

Семінарське заняття 22

Тема 16. Правове регулювання суспільних відносин

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття правового регулювання, його предмет і метод.
2. Способи правового регулювання: дозволяння, зобов'язування (веління), заборона.
3. Механізм правового регулювання: поняття та структурні елементи.
4. Поняття ефективності правового регулювання. Фактори забезпечення ефективності правового регулювання.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: правове регулювання, дозволяння, зобов'язування, заборона, механізм правового регулювання, ефективність правового регулювання.

Завдання семінару полягає у розкритті специфіки правового регулювання як здійснюваного громадянським суспільством або державою за допомогою правових засобів упорядкування, охорона та розвиток суспільних відносин. Потрібно чітко знати ознаки правового регулювання (воно є різновидом соціального регулювання; здійснюється громадянським суспільством або державою; має нормативно-результативний характер – здійснюється за допомогою цілісної системи правових засобів, що забезпечують втілення в життя норм права для досягнення необхідної мети (результату); має організаційний характер – за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми (в нормах права закріплюється міра можливої або належної поведінки); має цілеспрямований характер – спрямоване на задоволення прав, свобод, законних інтересів суб'єктів права; має конкретний характер – завжди пов'язане з реальними (конкретними) відносинами). Для успішного засвоєння теми необхідно знати предмет правового регулювання, яким є конкретні вольові суспільні відносини, що регулюються правом чи об'єктивно потребують правового регулювання. Слід зосередити увагу на сферах, які охоплює правове регулювання (специфічну діяльність держави (її нормотворчих органів) або громадянського суспільства; діяльність безпосередніх учасників суспільних відносин, яка спрямована на пошук і використання засобів юридичного регулювання, для узгодження своєї поведінки з нормами права (їх принципами, цілями, призначенням). Особливу увагу слід приділити методам правового регулювання.

Семінарське заняття 23-25

Тема 17. Правові відносини (правовідносини)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття і основні ознаки правових відносин (правовідносин). Відмінність правових відносин від суспільних відносин.
2. Структура правовідношення: суб'єкти, зміст, об'єкт.
3. Передумови виникнення правовідносин.
4. Зміст правовідносин. Суб'єктивне право і юридичний обов'язок.
5. Поняття, ознаки та види суб'єктів правовідносин.

6. Поняття та ознаки юридичної особи.
7. Поняття правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб (в основних галузях права).
8. Поняття правового статусу фізичних та юридичних осіб.
9. Громадянство як особливий зв'язок особи і держави.
10. Держава як суб'єкт правовідносин.
11. Об'єкт правовідносин. Наукові погляди щодо визначення об'єкту правовідносин.
12. Юридичні факти: поняття та види. Фактичний (юридичний) склад.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: правовідносини, суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин, зміст правовідносин, передумови виникнення правовідносин, суб'єктивне право, юридичний обов'язок, юридична особа, державна реєстрація, фізична особа, громадянин, іноземець, особа без громадянства, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, правовий статус, юридичні факти, дії, події, фактичний (юридичний) склад.

Завдання семінару полягає у розкритті особливостей правовідносин як різновиду соціальних відносин та визначити, що правові відносини є найважливішим засобом реалізації юридичних норм. Мати на увазі, що сутність правовідносин виявляється в їх ознаках, до яких слід віднести: обумовленість правом, свідомий та вольовий характер, забезпечення їх реалізації з боку держави тощо. Особливу увагу необхідно приділити класифікації правовідносин, яка може бути проведена за якомога більшою кількістю критеріїв (за галузевою ознакою, кількісним складом суб'єктів, функціями в механізмі правового регулювання тощо) та навести приклади. необхідно показати, що правові відносини є складним явищем, що має свою внутрішню побудову і складається з таких елементів, як зміст, суб'єкти правовідносин та об'єкти правовідносин. Кожен з цих елементів має отримати коротку характеристику. Щодо змісту, то він знаходить своє відображення у взаємних правах та обов'язках суб'єктів правовідносин. З огляду на це, слід дати визначення таких юридичних категорій, як суб'єктивне право та юридичний обов'язок.

Семінарське заняття 26

Тема 18. Правопорядок і правопорушення

Питання для усного опитування та дискусії

1. Правомірна поведінка: поняття та види.
2. Поняття, ознаки та причини правопорушень.
3. Склад (структура) правопорушення.
4. Види правопорушень.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: правомірна поведінка, активна поведінка, звичайна поведінка, пасивна (конформна) поведінка, маргінальна поведінка, неправомірна поведінка, правопорушення, об'єкт правопорушення, суб'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, суспільна небезпека, протиправність, шкідливі або небезпечні наслідки, діяння (дія або бездіяльність), причинний зв'язок, вина, умисел, необережність, прямий умисел, злочинна самовпевненість, злочинна недбалість, мотив, мета, злочин, проступок.

Завдання семінару полягає у розкритті сутнісних ознаках правомірної поведінки, а та її детальній класифікації за різними критеріями (залежно від об'єктивної сторони, від форм реалізації права, від наслідків, яких бажає досягти суб'єкт тощо). Закінчити таку класифікацію варто критерієм суб'єктивної сторони, за яких виділяють соціально-активну,

законослухняну, конформістську, маргінальну та звичну поведінку. Також слід детально проаналізувати визначення правопорушення, виділивши його ознаки: суспільна небезпека, протиправність, вина, застосування покарання. Визначити критерій розподілу правопорушень на проступки (конституційні, цивільні, адміністративні, дисциплінарні) і злочини, доцільно ознайомитись з відповідними положеннями Цивільного та Кримінального кодексів України, а також Кодексу законів про працю України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Семінарське заняття 27-28

Тема 19. Юридична відповідальність

Питання для усного опитування та дискусії

1. Поняття і ознаки юридичної відповідальності.
2. Мета, функції, принципи та підстави юридичної відповідальності.
3. Види юридичної відповідальності (коротка характеристика).
4. Перспективна і ретроспективна відповідальність.
5. Обставини, що виключають юридичну відповідальність.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: юридична відповідальність, презумпція не винуватості, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, перспективна відповідальність, ретроспективна відповідальність, крайня необхідність, необхідна оборона.

Завдання семінару полягає у розкритті специфіки юридичної відповідальності. Варто мати на увазі, що юридична відповідальність є необхідною умовою впливу на правопорушника з метою недопущення вчинення правопорушень надалі як цією, так і іншими особами. Слід дати визначення юридичної відповідальності, перерахувати її ознаки, після чого перейти до її класифікації за такими критеріями, як зміст санкції, форма здійснення, галузева ознака тощо. У питанні щодо принципів юридичної відповідальності потрібно надати розгорнуту характеристику кожному з принципів юридичної відповідальності, а також розглянути мету та функції юридичної відповідальності. Мета юридичної відповідальності – вияв її соціальної необхідності та ефективності. Необхідно зазначити, що юридична відповідальність перш за все існує з метою охорони суспільного ладу. Поряд з цим охорона демократичного правопорядку не єдина мета юридичної відповідальності. Мета юридичної відповідальності своєю чергою визначає її функції.

1.4. Самостійна робота студентів

Тема 1. Предмет теорії держави і права.

1. Підготуйте есе на тему «Юридичне знання в системі суспільствознавчого знання».

Питання для самоконтролю

1. Яка специфіка юридичного знання?
2. Яка структура сучасної юриспруденції?

Тема 2. Виникнення держави

1. Складіть та законспекуйте порівняльну таблицю теорій виникнення держави.

Назва теорії	Представники	Сутність теорії (5-6 речень)
1	2	3
Економічна теорія		
Природно-правова (договірна) теорія		
Теорія насильства		
Психологічна теорія		
Теологічна теорія		
Органічна теорія		
Патріархальна теорія		
Патримоніальна теорія		

Питання для самоконтролю

1. Що таке квазідержави?
2. Чим відрізняються способи державоутворення європейського та азійського ареалу?
3. Чи можна державу створити волонтаристським шляхом?

Тема 3. Поняття та сутність держави

1. Законспекуйте Декларацію про державний суверенітет України (головні положення кожного розділу).

2. Сухопутною територією держави вважається той об'єм суші, який знаходиться в межах державних кордонів. Вона включає як материкову частину суші, так і острови, а також надра під сушею і водами на фактично будь-яку глибину. Як відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року визначається острів? [Конвенція ООН з морського права: ООН. Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1982 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text]

3. Що відноситься до внутрішніх вод України відповідно до Закону України «Про державний кордон України» від 18 грудня 1991 року?

4. Використовуючи рекомендовані джерела складіть та законспекуйте таблицю внутрішніх та зовнішніх функцій України:

	<i>Назва функції</i>	<i>Зміст функції (3-4 речення)</i>	<i>Органи держави, які займаються її реалізацією</i>
Внутрішні	Економічна		
	Соціальна		
	Фінансового контролю		
	Охорони правопорядку		
Зовнішні	Оборони країни		
	Взаємовигідне співробітництво з іншими країнами		
	Участь у забезпеченні миру і колективної безпеки		

Питання для самоконтролю

1. Що таке держава?
2. Що таке атрибутивна ознака держави?
3. Чи може існувати держава без армії?
4. Які державні органи займаються реалізацією внутрішніх та зовнішніх функцій України?

Тема 4. Форма держави

1. Класифікуйте сусідні з Україною держави (Словацьку Республіку, Польщу) за формами держави (формою правління, формою державного устрою, формою державного режиму).

Питання для самоконтролю

1. Хто є главою держави в монархіях? Назвіть деякі повноваження глави такої держави.
2. Хто є главою держави з республіканською формою правлінням?
3. Компетенція Президента України (загальна характеристика).
4. Хто очолює в країнах виконавчу владу?
5. Як іменується глава уряду в різних країнах?

Тема 5. Механізм та апарат держави

1. Розробіть та законспекуйте схему органів державної влади, які працюють в Хмельницькій області (з повними офіційними назвами).
2. Проведіть класифікацію таких органів державної влади за видами (за принципом поділу влади, за територіальною ознакою діяльності, за характером компетенції):
 - Конституційний Суд України;
 - Президент Сполучених Штатів Америки;
 - Канцлер Німеччини;
 - Парламент Англії;
 - Закарпатська обласна державна адміністрація.

Питання для самоконтролю

1. Визначення поняття «механізм держави».

2. Загальні характерні ознаки державного механізму.
3. Які органи держави відносять до числа представницьких?
4. Що таке парламент? Як називаються вищі законодавчі органи в інших країнах (наведіть приклади)?
5. Одно і двопалатні парламенти.
6. Компетенція Верховної Ради України (загальна характеристика).
7. Компетенція Кабінету Міністрів України (загальна характеристика).
8. Основні повноваження обласних і міських державних адміністрацій.
9. Які суди входять до судової системи України?
10. Як ви розумієте положення про незалежність суду?
11. Який орган очолює судову систему в Україні?
12. Конституційний суд, його головне призначення.
13. Які основні функції прокуратури в державі?

Тема 6. Держава і суспільство

1. Наведіть приклади обмеження прав людини і громадянина в період воєнного стану (на прикладі сьогодення України).

2. Обґрунтуйте, чому у 60–80 роках ХХ століття прихильники концепції верховенства права з тривогою констатували, що «державна загальна доброта перемагає», у зв'язку з чим «ключові складові верховенства права руйнуються», а в кінці ХХ – на початку ХХІ століття пролунали протилежні думки: неможливо вирішити соціальні проблеми (буквально «нагодувати людей») за рахунок свободи, неминучим наслідком забезпечення якої є істотне розшарування людей, їх матеріальна нерівність. Звідси заклик до скорочення суспільних видатків, повернення до традиційних ліберальних цінностей, які означають захист фундаментальних прав «природного походження» – життя, свободи, власності, а нерідко й висновки про банкрутство моделей соціальної держави.

Питання для самоконтролю

1. Скільки поколінь прав людини сьогодні існує?
2. В чому сутність соматичних прав людини?
3. Правова держава – ідеал чи реальність?

Тема 7. Право в системі соціальних норм.

1. Складіть порівняльну таблицю норм права та норм моралі.

Питання для самоконтролю

1. Наведіть приклади технічних норм.
2. Які існують форми виразу правового нігілізму?
3. Дайте визначення правової культури особи.
4. Які існують види правової культури?
5. Які складові елементи правової культури?

Тема 8. Основні концепції праворозуміння:

1. Складіть та законспекуйте порівняльну таблицю ознак основних шкіл та теорій походження та сутності права.

Назва теорії	Представники	Визначення права	Сутність теорії
1	2	3	4
Теорія природного права			
Історична школа права			
Реалістична школа права			
Соціологічна школа права			
Нормативістська школа права			
Психологічна теорія права			
Матеріалістична теорія права			
Теологічна школа права			

2. Наведіть приклад синтетичного типу праворозуміння.

Питання для самоконтролю

1. Як визначають поняття «права» в кожній із шкіл права?
2. Наведіть визначення джерела права.
3. Наведіть визначення кожного з видів джерел права.
4. Наведіть приклади джерел права в Україні.

Тема 9. Джерела (форми) права

1. Знайдіть та законспектувати по 5 прикладів кожної форми (джерела) права в формі таблиці:

<i>Назва джерела права</i>	<i>Наведіть визначення джерела права</i>	<i>Наведіть 3 приклади джерела права</i>
Правовий звичай		
Правовий прецедент		
Нормативно-правовий договір		
Нормативно-правовий акт		

Питання для самоконтролю

1. Як реалізуються принципи права в Конституції України?

Тема 10. Правова система

1. Складіть та законспекуйте порівняльну таблицю наступних типів правових систем:

Критерії порівняння	Англо-американський (прецедентний) тип правової системи	Романо-германський (нормативно-актний) тип правової системи	Релігійний тип правової системи	Традиційний тип правової системи
Географія поширення				
Основне джерело				
Структура права				
Тип юридичного процесу				
Інші характерні ознаки				

Питання для самоконтролю

1. Чи можна вважати тотожними поняття «правова система» та «правова сім'я»?
2. Назвіть головні критерії виділення правових сімей, що існують у сучасному світі.

Тема 11. Система права і система законодавства

1. Законспекуйте відмінність між публічним і приватним правом.
2. Складіть та законспекуйте перелік основних галузей права, класифікованих за основними методами правового регулювання з визначенням предмету цих галузей права.

Метод	Галузь права	Предмет галузі права
Імперативний	Адміністративне право	
	...	
Диспозитивний	Цивільне право	
	...	

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте співвідношення системи права і системи законодавства.
2. Охарактеризуйте структурні елементи системи права.
3. Наведіть приклади галузей матеріального та процесуального права.

Тема 12. Норми права

1. Випишіть 10 прикладів норм права і позначте їх складові частини: гіпотезу, диспозицію, санкцію (використати Конституцію України, Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс, Кодекс законів про працю).

2. Складіть та законспектуйте схему класифікації правових норм за всіма відомими критеріями.

Питання для самоконтролю

1. Які види правових норм виділяються за призначенням?
2. Які види правових норм виділяються за колом осіб?
3. Які види правових норм виділяються за юридичною силою?
4. Які види правових норм виділяються за характером припису?
5. Які види правових норм виділяються за способом викладення?
6. Які види правових норм виділяються за територіальною ознакою?
7. Які види правових норм виділяються за ступенем визначеності припису?

Тема 13. Тлумачення норм права

1. Складіть та законспектуйте схему видів тлумачення норм права, засновуючись на його поділі на з'ясування та роз'яснення правових норм (відобразити в цій схемі всі види і підвиди тлумачення із зазначенням прикладів кожного виду тлумачення).

2. Наведіть із діючого законодавства України по 3 приклади буквального, розширювального та обмежувального тлумачення норм права.

Питання для самоконтролю

1. Що таке тлумачення правових норм і чому на практиці виникає в ньому потреба?
2. Від чого залежить ефективність (результативність) тлумачення норм права?
3. В чому полягає граматичне тлумачення?
4. Яке тлумачення правових норм називається системним?
5. В чому полягає історико-політичне тлумачення і які фактори при цьому враховуються?
6. Як розуміти, що тлумачення норми може бути обмеженим, розширеним або буквальним? Наведіть приклади.
7. Що таке офіційне та неофіційне тлумачення?
8. Що ми розуміємо під аутентичним тлумаченням?
9. Судове тлумачення. Чи є воно джерелом права?
10. Поясніть, що таке доктринальне тлумачення?
11. Що ми розуміємо під інтерпретаційними актами?

Тема 14. Реалізація норм права. Застосування правових норм

1. Складіть та законспектуйте схему стадій застосування норм права.

2. Складіть таблицю суб'єктів застосування норм права (5 суб'єктів) та актів застосування норм права, які ці суб'єкти видають, за наступним зразком:

<i>Суб'єкт застосування норм права</i>	<i>Акт застосування норм права, який він видає (складає)</i>
...	...

3. Наведіть 3 приклади колізій правових норм із законодавства України (можна навести приклади із старого законодавства).
4. Випишіть головні правила вирішення колізій між нормативно-правовими актами.
5. Наведіть 2 приклади прогалин в праві (можна навести приклади із старого законодавства).

Питання для самоконтролю

1. Що треба розуміти під терміном «реалізація норм права»? Назвіть форми реалізації правових норм і поясніть їх зміст.
2. В яких випадках норми права застосовуються і хто може виступати суб'єктом застосування?
3. Назвіть приклади, коли взаємні права і обов'язки сторін не можуть виникнути без акту застосування норм права (в тому числі при скоєнні правопорушення).
4. Назвіть три основних стадії процесу застосування правових норм.
5. Що треба розуміти під встановленням фактичних обставин справи?
6. Що таке правова кваліфікація (вибір норми) і чому вона необхідна при застосуванні права?
7. Акти застосування права: поняття та ознаки.
8. Що слід розуміти під колізією правових норм і які ви знаєте правила подолання таких колізій?
9. Що таке процесуальні норми і яку вони відіграють роль в реалізації права?
10. Що слід розуміти під прогалинами в праві?
11. Поясніть, що таке аналогія закону і аналогія права? Що слід розуміти під субсидіарним застосуванням норм права?
12. В яких галузях права аналогія не допускається і чому?
13. Як діють норми права в часі, просторі, по колу осіб?

Тема 15. Нормативно-правові акти та їх систематизація

Складіть схему класифікації нормативно-правових актів за юридичною силою (у вигляді піраміди – від найвищого акту за юридичною силою до найнижчих нормативно-правових актів за юридичною силою, наводячи приклади кожного виду актів).

Питання для самоконтролю

1. Що означає норма Конституції України про те, що норми Конституції України є нормами прямої дії?
2. Наведіть приклад неофіційною хронологічної інкорпорації.
3. Поясніть відмінність консолідації від кодифікації.

Тема 16. Механізм і ефективність правового регулювання суспільних відносин

1. Заповніть таблицю способів правового регулювання (1); форм реалізації норм права, які відповідають цим способам (2); норми права за характером припису, через які здійснюється спосіб правового регулювання (3); метод правового регулювання, який відповідає способу правового регулювання (4); два приклади використання способу правового регулювання у законодавстві України (5).

<i>Назва способу п.р.</i>	<i>Форма реалізації норм права</i>	<i>Вид норми права за хар-м</i>	<i>Метод правового регулювання</i>	<i>Приклади використання способу п.р.</i>

		<i>припису</i>		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Дозволяння				1) ... 2) ...
Зобов'язування (веління)				1) ... 2) ...
Заборона				1) ... 2) ...

Питання для самоконтролю

1. Проведіть відповідність і порівняйте способи правового регулювання, форм реалізації норм права, які відповідають цим способам, норми права за характером припису та методи правового регулювання.

Тема 17. Правові відносини (правовідносини)

1. Законспекуйте 10 прикладів правових відносин, учасником яких Ви були. Дайте коротку характеристику кожному з них:

- вкажіть галузь права, яка регулює дані відносини;
- вкажіть сторони цих правових відносин (з визначенням точної назви суб'єкта та виду кожного суб'єкта правовідносин);
- вкажіть які правові акти Ви отримуєте в результаті цих правових відносин.

Наприклад:

	<i>Назва відносин</i>	<i>Галузь права</i>	<i>Сторони</i>	<i>Правовий акт</i>
.	купівля продуктів у магазині «Фуршет»	Цивільне право	1) Покупец (фізична особа), 2) Приватне акціонерне товариство «Фуршет» (юридична особа)	касовий чек
	...			

2. Складіть та законспекуйте таблицю, де зазначається вік, з якого виникає правоздатність та дієздатність у фізичних осіб в розрізі галузей та інститутів права.

<i>Галузь права</i>	<i>Дієздатність (з якого віку)</i>	<i>Правоздатність (з якого віку)</i>
Кримінальне право		
Адміністративне право		
Цивільне право		
Трудове право		
Сімейне право		
Інститут виборів		

Питання для самоконтролю

1. Як розуміти, що правовідносини – це засіб втілення норм права в конкретні права і обов'язки суб'єктів суспільних відносин?
2. Чим відрізняється правоздатність від дієздатності? Наведіть приклади.
3. З якого віку настає повна дієздатність громадян в різних галузях права? Чи можна обмежити дієздатність громадян, в яких випадках і в якому порядку?
4. Що слід розуміти під терміном «правосуб'єктність»?
5. Чим визначається правовий статус громадян і юридичних осіб? Що входить в поняття правоздатності юридичних осіб?

6. Дайте визначення поняття «юридична особа» і розкрийте складові елементи цього поняття.
7. Назвіть види юридичних фактів і наведіть приклади з чинного законодавства.
8. Роль юридичних фактів у виникненні правовідносин.
9. В якій структурній частині правової норми викладені юридичні факти? Наведіть приклади.
10. Розкрийте моністичний підхід до визначення об'єкту правовідносин.
11. Розкрийте плюралістичний підхід до визначення об'єкту правовідносин.
12. Наведіть приклади кожного виду юридичних фактів.

Тема 18. Правопорядок і правопорушення

1. Складіть та законспекуйте схему видів правомірної поведінки.
2. Складіть та законспекуйте схему елементів об'єктивної сторони правопорушення (наведіть конкретний приклад кожного елементу).
3. Складіть та законспекуйте схему елементів суб'єктивної сторони правопорушення (наведіть конкретні приклади кожного елементу).
4. Складіть та законспекуйте схему форм вини.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, чому правомірна поведінка громадян забезпечує свободу кожного члена суспільства?
2. Що лежить в основі правомірної поведінки більшості громадян?
3. Назвіть чотири види правомірної поведінки і дайте коротку юридичну характеристику.
4. Правопорядок і громадський порядок: в чому різниця?
5. В чому полягає соціальна небезпека правопорушення?
6. Що являється об'єктом правопорушення? Які є точки зору з цього питання, зокрема у випадках, коли порушується право власності?
7. Назвіть основні причини правопорушень і обґрунтуйте їх. В чому полягає біологічна теорія Ломброзо?
8. Назвіть основні ознаки правопорушення.
9. Дайте характеристику елементам структури правопорушення.
10. Види правопорушень. В чому різниця між проступком і злочином? Дайте класифікацію проступків.
11. Хто не може бути суб'єктом правопорушення?

Тема 19. Юридична відповідальність

1. Наведіть по 3 приклади правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність (по кожному виду юридичної відповідальності).

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення позитивної (перспективної) юридичної відповідальності.
2. Які стягнення можуть накладатись згідно кожного виду юридичної відповідальності?

1.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання передбачаються у формі рефератів-оглядів. Завдання обирається студентом на початку семестру і виконується за ustalеними вимогами.

1.5.1. Основні вимоги до написання рефератів-оглядів

При виконанні індивідуального завдання необхідно взяти до уваги, що реферат (лат. *refereo* – доношу, повідомляю, переказую) – це короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді; доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, літератури по темі).

Зі свого боку, реферат-огляд складається на основі декількох джерел і зіставляє різні точки зору з досліджуваного питання.

Реферат-огляд, незалежно від теми, містить визначені реквізити: титульна сторінка встановленого зразка, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і додатки (у разі необхідності).

Обов'язково в тексті повинні бути посилання на джерела, що були використані при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Технічні вимоги: текст має бути набраний шрифтом Times New Roman, 14 кеглем через 1,5 інтервали. Поля: верхнє – 2,0 см, нижнє – 2,0 см, лівє – 3,0 см, правє – 1,0 см. Загальний обсяг реферату-огляду – до 15 сторінок формату А4.

1.5.2. Теми рефератів

1. Нетрадиційні коновні концепції походження держави.
2. Асоційовані держави.
3. Право як засіб комунікації держави зі своїми громадянами та іншими суб'єктами права
4. Проблема визначення поняття «держави» та формування її ознак на сучасному етапі розвитку суспільства.
5. Місце і роль теорії правової держави у системі сучасних концепцій (теорій) держави.
6. Проблема перебудови механізму держави у зв'язку з введенням в Україні різних форм власності.
7. Порівняльна характеристика внутрішніх і зовнішніх класичних функцій держави з аналогічними функціями держав соціально-демократичної орієнтації.
8. Межі державного втручання у приватне життя людей (громадян) та суспільне життя і право.
9. Сучасна концепція правової поведінки особи
10. Державно-правовий примус та юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності
11. Пільги, заохочення, стимули та обмеження в праві
12. Юридичний конфлікт та проблеми його врегулювання.
13. Правові системи і глобалізація.
14. Особливості форми Української держави.
15. Теоретичні і практичні проблеми формування соціальноправової держави в Україні.
16. Юридична герменевтика.
17. Плюралізм у праві.
18. Співвідношення права і закону.

19. Взаємозв'язок права і моралі.
20. Цінність і значимість права.
21. Основні напрямки розвитку і впливу права на сучасне суспільство.
22. Традиції в праві та правова спадщина.
23. Християнські коріння права.

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра теорії та історії держави і права**

Навчальна дисципліна:
Теорія держави і права

РЕФЕРАТ-ОГЛЯД
на тему:
« ... назва теми ... »

Виконав:
Іваненко
Іван Іванович
студент 1 групи 4 курсу
юридичного факультету

Перевірив:

Хмельницький
2023

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного екзамену.

1.6.1. Питання для підсумкового контролю

1. Поняття правової держави.
2. Президентська республіка. Основні ознаки.
3. Застосування норм права.
4. Визначення поняття "право".
5. Право і норми громадських організацій, норми звичаїв, традицій, ритуалів.
6. Структура норми права.
7. Представницькі органи влади в державі.
8. Основні ознаки правової норми.
9. Об'єктивне і суб'єктивне право.
10. Ознаки держави.
11. Форми правління. Монархічні і республіканські форми правління.
12. Поняття колізії правових норм і шляхи вирішення протиріч.
13. Влада і соціальні норми у первіснообщинному суспільстві.
14. Держава і громадські організації.
15. Предмет і метод правового регулювання.
16. Причини виникнення держави: психологічна теорія.
17. Зміст правовідносин.
18. Право як регулятор суспільних відносин.
19. Поняття законності. Боротьба з правопорушеннями.
20. Тлумачення норм права: офіційне, аутентичне, доктринальне.
21. Типологія держав за теорією цивілізації А. Тойнбі.
22. Правосвідомість: поняття, структура, роль у суспільному житті.
23. Імперативні та диспозитивні норми права.
24. Визначення поняття "держава".
25. Глава держави. Коло повноважень.
26. Поняття і основні принципи законності.
27. Предмет науки теорії держави і права.
28. Підзаконні нормативні акти, їх види.
29. Психологічна школа права.
30. Поняття галузі права, інституту права.
31. Правові ознаки конституційної (парламентарної) монархії.
32. Систематизація нормативно-правових актів. Кодифікація.
33. Основні права людини і громадянина.
34. Юридична відповідальність. Вчення про ретроспективну і позитивну юридичну відповідальність.
35. Конституційний суд в системі судової влади.
36. Теорія держави і права в системі юридичних наук.
37. Право і мораль.
38. Дія нормативно-правових актів в часі, просторі і по колу осіб.
39. Декларація про державний суверенітет України (1990 р.).
40. Поняття природного і позитивного права.
41. Ефективність правового регулювання суспільних відносин.
42. Закон. Основні правові ознаки закону.
43. Поняття правотворчості. Суб'єкти правотворчості.
44. Акти застосування правових норм: поняття, види.
45. Прогалини в праві.

46. Реалістична школа права.
47. Типологія держав за теорією суспільно-економічної формації.
48. Принципи і функції права.
49. Історична школа права.
50. Федерація територіальна і федерація національна: поняття, основні ознаки.
51. Поняття правового статусу особи (громадянина).
52. Природно-правова (договірна) теорія походження держави.
53. Право: його роль і значення в сучасному суспільстві.
54. Поняття та види юридичної відповідальності.
55. Поняття свободи в теорії права.
56. Основні причини правопорушень в суспільстві.
57. Правомірна поведінка як гарантія свободи громадян.
58. Право в системі соціальних норм суспільства.
59. Вчення про розподіл влад та його роль в управлінні справами суспільства і держави.
60. Систематизація нормативно-правових актів. Інкорпорація.
61. Поняття соціально-економічної формації і цивілізації як критерію класифікації держав.
62. Джерела права.
63. Підстави виникнення правовідносин.
64. Система права.
65. Унітарна держава: основні правові ознаки.
66. Поняття та ознаки державного суверенітету.
67. Конституція України – місце в системі нормативно-правових актів.
68. Поняття і структура правопорушення. Види правопорушень.
69. Структура правової норми.
70. Регулятивна і охоронна функції права: поняття, способи забезпечення.
71. Юридичні факти, їх класифікація.
72. Норми процесуального права, їх роль в процесі реалізації правових норм.
73. Теорії походження права.
74. Нормативно-правовий акт: поняття, правові ознаки, види.
75. Основні ознаки тоталітарної держави.
76. Порядок прийняття законів. Стадії законодавчого процесу.
77. Поняття правовідносин. Елементи правовідносин.
78. Тлумачення норм права: обмежувальне, поширене, судове.
79. Юридичні особи як суб'єкти правовідносин.
80. Право і закон.
81. Класифікація норм права.
82. Співвідношення держави і права. Демократичні і антидемократичні режими.
83. Вищий виконавчий орган державної влади. Його місце в системі розподілу влад.
84. Застосування права по аналогії.
85. Поняття і основні функції держави.
86. Англо-американська правова система, її основні ознаки.
87. Держава в політичній системі суспільства.
88. Суб'єкти права: поняття та види.
89. Законність і правопорядок.
90. Право і демократія.
91. Суб'єкти правовідносин. Фізичні і юридичні особи.
92. Романо-германська (континентальна) правова система, її основні ознаки.
93. Правова держава та її основні ознаки.
94. Законність і доцільність. Гарантії забезпечення законності.

95. Поняття ієрархії нормативно-правових актів.
96. Конституція України як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили (загальна характеристика).
97. Співвідношення держави і особи: правове забезпечення поєднання інтересів, взаємної відповідальності.
98. Підстави, умови настання та види юридичної відповідальності.
99. Причини виникнення держави: теорія насильства.
100. Поняття правоздатності і дієздатності.
101. Передумови правовідносин.

1.6.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Влада і соціальні норми у первіснообщинному суспільстві.
2. Держава і громадські організації.
3. Юридичні факти, їх класифікація.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 19 лекційних занять у першому семестрі та 9 лекційних занять у другому семестрі.

Отже, студент може набрати під час лекцій протягом першого семестру таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій																		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

Денна (I семестр)	19	0,5	1,1	1,6	2,1	2,6	3,2	3,7	4,2	4,7	5,3	5,8	6,3	6,8	7,4	7,9	8,4	8,9	9,5	10,0
Денна (II семестр)	9	1,1	2,2	3,3	4,4	5,6	6,7	7,8	8,9	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

2.3. З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 19 семінарських занять у першому семестрі і 9 семінарських занять у другому семестрі.

За результатами семінарського (практичного, лабораторного) заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (в редакції рішення вченої ради ХУУП імені Леоніда Юзькова від 28 серпня 2020 року, протокол № 1, введене в дію з 01 вересня 2020 року, наказ ХУУП імені Леоніда Юзькова від 28 серпня 2020 року № 312/20).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	9 тем (I семестр)	Номер теми													Усього балів			
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.				
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	7													7			
	Усього балів														20			

№ з / п	10 тем (II семестр)	Номер теми										Усьо го балів
		14.	15.	16.	17.	18.	19.					
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	1	2	2	2	2	2					11
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	9										9
	Усього балів											20

3. Рекомендовані джерела

Тема 1

1. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник. За заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
2. Вовк В. М., Волуйко О. М. Аксиоматична природа правового знання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Випуск 69. С. 20-24.
3. Дручек О. В. Методологія правознавства: спроба осмислення проблем та концептів розвитку. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 1(54) с. 33-38. URL : http://www.law.nau.edu.ua/images/Наука/Naukovij_jurnal/2020/1-54/7.pdf.
4. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
5. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
6. Козюбра М. Філософія права, правознавство і наука: спільні риси та відмінності. *Філософія права і загальна теорія права*. № 2 (2019). URL : <https://doi.org/10.21564/2227-7153.2019.2.204683>.
7. Митрофанов І. Категорії юридичної науки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/8>.
8. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій / М. М. Пендюра. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
9. Сковронська І. Ю. Виникнення та розвиток поняття юриспруденція. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/12>.
10. Теорія держави і права : навчальний посібник / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Міжнародний гуманітарний ун-т. 2021. 193 с.
11. Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
12. Тополь Ю. О. Теорія держави і права : курс лекцій / Ю. О. Тополь; Хмельницьк. ун-т упр. та права. Хмельницький, 2014. 403 с.
13. Торончук І. Ж., Грекул-Ковалик Т. А., Ковалець Т. Р. Альфред Гальбан: що дає науці порівняльне правознавство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/12>.

Тема 2

1. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
2. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
3. Кутуєв П. В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с.
4. Манан П. Інтелектуальна історія лібералізму. К. : Дух і літера, 2005. 206 с.
5. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій / М. М. Пендюра. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream>

/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf.

6. Проценко О., Лісовий В. Лібералізм, антологія. К. : «Простір», «Смолоскип», 2009.

7. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 3

1. Бацінко О. А. Нетрадиційні підходи до типології держави : матеріали форуму «VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р.). Київ : Національний авіаційний університет, 2023 р. С. 38-41.

2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

4. Крестовська Н. М. Нові підходи до типології держави. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.

5. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій / М. М. Пендюра. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

6. Скуріхін С. М. Ресурси влади: етологічний вимір. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/>.

7. Стаднік І. В. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15>.

8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 4

1. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

3. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

5. Ковбасюк С. В. Інституційний базис сучасної держави: аспекти цілісності та стабільності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/4>.

6. Соколова І. О., Івоніченко Д. В., Федоренко А. В. Правова природа політичних режимів. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/9>.

7. Крестовська Н. М. Нові підходи до типології держави. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.

8. Бацінко О. А. Нетрадиційні підходи до типології держави : матеріали форуму «VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р.). Київ : Національний авіаційний університет, 2023 р. С. 38-41.

Тема 5

1. Бостан С. К. Розвиток форми державного правління України в умовах євроінтеграційних процесів : тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–12 квітня 2016 р. / редкол. Ю.М. Внуков (відпов. ред.) та ін. В 5 т. Запоріжжя : ЗНТУ, 2016. Т.4. С.122–124.

2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Монографія. Запоріжжя: Юридичний ін-т, 2005. 540 с.

3. Бостан С. К. Форми державного правління країн Європейського Союзу: юридичні моделі і політична практика : монографія. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 204 с.

4. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

5. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

6. Пендюра М. М. Теорія держави і права : навч. посіб. К. : О. С. Липкан, 2013. 304 с.

7. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій / М. М. Пендюра. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

9. Крестовська Н. М. Нові підходи до типології держави. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.

10. Бацінко О. А. Нетрадиційні підходи до типології держави : матеріали форуму «VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р.). Київ : Національний авіаційний університет, 2023 р. С. 38-41.

Тема 6

1. Акт проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1991. № 38. Ст. 502.

2. Декларація про державний суверенітет України : прийнята 16 лип. 1990 р. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Положення про Офіс Президента України : затв. Указом Президента України від 25 черв. 2019 р. № 436/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 51. Ст. 1734.

5. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10–11. Ст. 73. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

6. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. URL : zakon.rada.gov.ua/go/1798-19.

7. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
8. Бацінко О. А. Нетрадиційні підходи до типології держави : матеріали форуму «VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р.). Київ : Національний авіаційний університет, 2023 р. С. 38-41.
9. Бжезинський З. Велика шахівниця. Львів: Лілея-НВ. 2000. 236 с.
10. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
11. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
12. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ: Наш формат. 2020. 320 с
13. Крестовська Н. М. Нові підходи до типології держави. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.
14. Малишев Б.В. Теорія держави у контексті геополітики (аналіз ідей Рудольфа Челлена). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/9>.
15. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
16. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 7

1. Гришина Н. В., Григоренко Є. І. Поняття та ознаки «м'якого права»: загальнотеоретичний контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/4>.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
4. Право як нормативна система соціального регулювання: інструментально-функціональний аспект. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 23-27.
5. Крилиук О. В. М'яке право як нормативна основа глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 125. (ч. 1). 2015. С. 114.
6. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
7. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 8

1. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
3. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій / М. М. Пендюра. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 9

1. Дашковська О.Р. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Акад. прав. наук України*. 2011. № 1. С. 34-41.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
5. Клещенко Н.О. Роль правової доктрини у формуванні національного законодавства: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/5>.
6. Мазур М.В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття. *Форум права*. 2011. № 3. С. 493-497.
7. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 43–54.
8. Марченко А. А. Поняття судового прецеденту та його місце у правовій системі України. *Науково-аналітичний журнал «Митна справа»*. 2013. № 5. Ч. 2. Кн. 1. С. 26-32.
9. Панталієнко П. В. Судовий прецедент у правовій системі України: окремі аспекти практики реалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 104-106.
10. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
11. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
12. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо- германській правовій сім'ї. *Вісник Акад. прав. наук України*. 2003. № 4 (34). С. 92–99.
13. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7399/Polsanskii%20nauk%20pr17.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
14. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 26-36. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/233584168.pdf>.
15. Слотвінська Н. Д. Судова практика та судовий прецедент в системі джерел права. Львів, 2015. С. 126-129.
16. Соколова І. О., Філіппова А. Ю. Особливості судової практики як джерело права в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/9>.

17. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
18. Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 24-27.
19. Шеремет С., Соколова І. Судовий прецедент та його місце у правозастосовній діяльності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/11>.

Тема 10

1. Богачова Л.Л., Магда Є.В. Правова система України: сучасний стан та тенденції розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/4>.
2. Власенко В. В. Вплив процесів глобалізації на правові системи сучасності. 2022. № 1. URL : <https://doi.org/10.32782/392234>.
3. Вовк В. М., Калюжний Р. А. Правова система. Правова система України в умовах трансформації суспільства: кол. моногр. Подгайська. 2020. 208 с.
4. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
5. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
6. Загородня В. Змішані правові сім'ї. Лекція 4. 2018. URL : https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:ae1df2278c62e07bc0082c5a2c4080d463fc7498/latest/content-20180114211302.pdf.
7. Марущак, О. А. Особливості визначення, сутності та співвідношення правової системи та правової сім'ї. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 29-34.
8. Пасічник І.О., Тагієв А.С. Співвідношення правової системи сучасного Ізраїлю та іудейського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/11>.
9. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477. *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 792.
11. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014 р. № 984_011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Тема 11

1. Галюк Р. Поліструктурність українського права. URL : <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2014/2014-1-6/45.pdf>.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

4. Зіменко І. Система права та правова система: поняття та особливості співвідношення. URL : <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2011-2/4.pdf>.
5. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
6. Риндюк В. І., Гришко О. М. Система права та законодавства: до питання співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. URL : <https://doi.org/10.32782/392239>.
7. Риндюк В.І. Система права в контексті сучасних підходів до праворозуміння. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 70. URL : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.9>.
8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 12

1. Вовк В. М. Взаємодія права, моралі і релігії як соціальних регулятивних механізмів на сучасному етапі реформування правової системи України // Філософсько-правове дослідження впливу християнських засад суспільства на правову систему України. Івано-Франківськ, 2017. 340 с.
2. Вакарюк Л. Норма права та правовий режим: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/33.pdf>.
3. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
5. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Право, мораль і релігія як соціальні регулятивні механізми. URL : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal>.
6. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій / М. М. Пендюра. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
7. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 129-35.
8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 13

1. Білозьоров Є. В., Кривицький Ю. В. Казуальне тлумачення норм права: теоретичні та практичні аспекти розуміння. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 18. Економіка і право. Київ, 2015. Вип. 27. С. 207–215.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

4. Занфірова Т.А., Айдинян А.В. Поширювальне тлумачення норм права в окремих рішеннях Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/4>.

5. Лепіш Н.Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики : монографія. Львів: Сполом, 2018. 250 с.

6. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

7. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 13

1. Ярова Д.В. Делегована законотворчість: досвід країн Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.32782/2524-0374/2022-8/10](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/10).

2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

4. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

5. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 14

1. Дроботов С. А. Реалізація функцій права в умовах розвитку демократичної і правової держави : монографія. К.: Логос, 2011.

2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

4. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. К. : Істина, 2007. 336 с.

5. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

6. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.01 / Київ, 2016. 224 с.

7. Скибіцький Б.А. До питання реалізації норм права в суспільстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №. 9. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/12>.

8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 15

1. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
4. Мурашин О. Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів. *Інформація і право*. 2014. № 2(11). URL : [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.2\(11\).272491](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.2(11).272491).
5. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. К. : Істина, 2007. – 336 с.
6. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
7. Щирба М. Ю. Втрата чинності та зупинення дії нормативно-правових актів: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 31-40.

Тема 16

1. Ваньчук І. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 32.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
4. Лепех Л. Л. Вимоги до правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 21. Ч. 1. С. 67-70.
5. Лепех Л. Л. Зміст та особливості категорії «правове регулювання». *Митна справа*. 2013. № 5. Ч. 2. Кн. 2. С. 314–321.
6. Лепех Л. Л. Ознаки правового регулювання (в контексті діалектики його соціальної та юридичної ефективності). *Порівняльно-аналітичне право* 2013. № 3–2. С. 37-40.
7. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 17

1. Вовк В. М. Квазі-суб'єкти права: проблеми теорії та практики. *Moderní aspekty vědy: XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 600. P. 324-352.*

2. Жигалкін І. До визначення правового статусу керівника юридичної особи як її органу і як працівника. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 105–113. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-105-113.pdf.
3. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
5. Мозолюк-Боднар Л.М. Становлення та розвиток учень про сутність юридичної особи у правовій доктрині. *Приватне та публічне право*. 2020. № 1. С. 13–17. URL : <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.1.3>.
6. Парасюк М. В. Сутність і правова природа юридичної особи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 76–80. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.14>.
7. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
8. Прилуцький Р.Б. Основні теорії юридичної особи та їх вплив на розвиток організаційних форм суб'єктів господарювання. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 35–49. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_3_6.
9. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
10. Цьомра В.Ю. До питання про формування волі юридичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/13>.

Тема 18

1. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
2. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів за ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.
3. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.
4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Тема 19

1. Балишев М. В. Проблемні питання визначення поняття та ознак юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/1>.
2. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4 (28). С. 161-168.
3. Григоренко Є. І., Дьякова А. А. Особливості обґрунтування концепції перспективної юридичної відповідальності у сучасній правовій доктрині. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/2>.

4. Григоренко Є. І., Дьякова А. А. Співвідношення різних концепцій юридичної відповідальності спеціальних суб'єктів у чинному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/3>.

5. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

6. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021, 576 с.

7. Максимюк О. Д., Грекул-Ковалик Т. А. Інститут юридичної відповідальності в епоху середньовіччя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/7>.

8. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри. *Держава і право*. Вип. 42. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. С. 3-11.

9. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23897/1/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%20%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%99%202023.pdf>.

10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://www.president.gov.ua> – офіційний сайт Президента України.
2. <http://www.rada.gov.ua> – офіційний сайт Верховної Ради України.
3. <http://www.kmu.gov.ua> – офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
4. <http://www.minjust.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства юстиції України.
5. <http://nbuv.gov.ua/> – веб-сайт Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.
6. <http://www.ounb.km.ua/> – веб-сайт Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки.